

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΟΥ JOHN DEWEY

Ἡ θεωρία τοῦ πραγματισμοῦ εἶναι στενά συνδεδεμένη με τοὺς Ἀμερικανοὺς φιλοσόφους Charles Peirce, William James καὶ John Dewey. Ἐνεκα αὐτοῦ, ἀναφέρεται συχνά ὡς ἀμερικανικὸς πραγματισμός, ποὺ ἔχει ὅμως τὶς ρίζες του στὸν ἀγγλικὸ ὠφελιμισμό τῶν Jeremy Bentham καὶ John Stuart Mill, καί, ὅπως θὰ προσπαθήσωμε νὰ καταδείξωμε, καὶ στὴν ἀριστοτελική φιλοσοφία. Προτοῦ προβοῦμε σὲ μία θεώρηση τῶν ἀριστοτελικῶν στοιχείων στὴ θεωρία τοῦ πραγματισμοῦ τοῦ John Dewey, κρίνουμε καλὸ νὰ παραθέσωμε ὠρισμένες εἰσαγωγικὲς πληροφορίες ὅσον ἀφορᾷ στὴ θεωρία αὐτή.

Συχνά, ὁ ὅρος «ἀμερικανικὴ φιλοσοφία» εὐρίσκεται ἀντιμέτωπος με μία, ἀν ὄχι σκωπτική, τουλάχιστον δύσπιστη ἀντιμετώπιση, ἔνεκα τῆς ἰδιαιτερότητάς της. Πολλοὶ¹ θεώρησαν ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ ὁμιλοῦμε περὶ ἀμερικανικῆς φιλοσοφίας παρὰ γιὰ ὀρισμένους ἀμερικανοὺς φιλοσόφους, πού, εἴτε ἔνεκα καταγωγῆς εἴτε ἔνεκα ἀντικειμένου φιλοσοφικῆς ἐνασχολήσεως, ὀρίζονται ὡς ἀμερικανοί. Ἐνας τρόπος γιὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ μοναδικότητα τῆς ἀμερικανικῆς φιλοσοφίας — ἡ ὁποία, πρέπει νὰ σημειώσωμε, δὲν περιορίζεται μόνο στὴ θεωρία τοῦ πραγματισμοῦ — εἶναι νὰ ἀνακαλύψωμε τὶς ρίζες της μέσα ἀπὸ μία σειρά ἱστορικῶν ἐμπειριῶν. Τὸ σύνθημα μέρος ἀπ' ὅπου ξεκινᾷ ἡ ἱστορικὴ ἀφήγηση εἶναι ἡ Νέα Ἀγγλία καὶ οἱ Πουριτανοί. Αὐτοὶ ἦσαν Ἀγγλοὶ Καλβινιστές, πού ἐπιζητοῦσαν μία πιὸ δυναμικὴ ἀποστασιοποίηση ἀπὸ τὶς καθολικὲς παραδόσεις ἀπὸ αὐτὴν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας. Οἱ ἀπόψεις τῶν Πουριτανῶν συνοψίζονται στὶς ἀκόλουθες: ἡ ἀπεριόριστη δύναμη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὕστατη ἀτέλεια τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἡ εἰδικὴ σχέση μεταξὺ Θεοῦ καὶ τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ, ἡ ἐπίλεκτη σωτηρία ποὺ βασιζέται στὸ προσωπικὸ μόχθο ἐκάστου Χριστιανοῦ, ἀκριβεῖς ὁροι γιὰ τὴ συμμετοχὴ στὰ κοινὰ τῆς Ἐκκλησίας κ.ά.² Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἡ νέα ἡπειρος σήμαινε τὴν εὐκαιρία γιὰ μία νέα ἀρχὴ καὶ τὰ βάσανα στα ὁποία θὰ ὑπέκειντο γιὰ νὰ τὴν πετύχουν ἦταν ἀπλῶς ἓνα μικρὸ ἀντίτιμο. Ἀνάμεσα σ' αὐτὴν τὴ νέα προβληματικὴ πραγματικότητα, ποὺ δὲν ἔπαυε νὰ ἐμπεριέχῃ τὴν ἐξολόθρευση τῶν ἰθα-

1. Βλ. Singer (1985), τὸν πρόλογο τῆς συγκεκριμένης ἐκδόσεως.

2. Campbell (1995), σ. 2.

γενών, την απαγωγή πληθυσμών από την 'Αφρική και την καθυπόταξή τους στους τρόμους της ανθρώπινης δουλείας, και τη συνεχή επιζήτηση πραγματώσεως του όνειρου, ο μύθος του Νέου Κόσμου αντανakλoύσε αυτό και μόνον: την ευκαιρία για τους απογοητευμένους ή φιλόδοξους τυχοδιωκτες να κάνουν μία νέα αρχή. 'Η ευκαιρία αυτή θα βασιζόταν στις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας με σκοπό τη δημιουργία μίας νέας κοινωνίας, που δεν θα είχε τα κοινωνικά φράγματα και τους περιορισμούς της Εύρώπης. Με την προοπτική αυτή γεννήθηκε ή αμερικανική δημοκρατία και ή λεγομένη αμερικανική εμπειρία (American Experience). "Όπως αναφέρει χαρακτηριστικώς ο John Dewey *«έχουμε εισαγάγει στη γλώσσα μας, τους νόμους, και τους θεσμούς μας, τις ήθικες αρχές και τη θρησκεία από την Εύρώπη, και τα έχουμε προσαρμόσει στις νέες συνθήκες της ζωής μας»*³.

Οί επιδράσεις του πουριτανισμού και ο τρόπος που αυτός επηρέασε τη σκέψη ανθρώπων, όπως ο Jonathan Edwards ή ο Emerson, αποτελούν μόνον την αρχή φιλοσοφικών αναζητήσεων της νέας αυτής κοινωνίας, που επεδίωκε τον κοινωνικοπολιτικό απογαλακτισμό από την Εύρώπη, παρέμενε όμως φιλοσοφικά επηρεασμένη από τα ρεύματα των πατέρων της. 'Η γένεση του πραγματισμού είναι αυτή που θα φέρη στο Νέο Κόσμο τη φιλοσοφική του δικαίωση ως μία προσπάθεια υπέρβασης από τη ντετερμινιστική ιδεολογία των πρώτων αποίκων πουριτανών και παρουσίαση μιās θεωρήσεως, που ναί μὲν είχε τις ρίζες της στη Δυτική φιλοσοφία, δὲν ἔπαυε, ωστόσο, να αποτελῇ μία ουσιαστικώς αμερικανική φιλοσοφική στάση. Είναι χαρακτηριστικό ότι ή φιλοσοφική αυτή θεωρία φέρει ένα όνομα ἑλληνικό, τὸ ὁποῖο ἐξειδικεύεται μετὰ ἀπὸ μία καντιανή παρέμβαση. 'Αναφέρει συγκεκριμένα ο Dewey⁴ ότι ο ὅρος αυτός αποτελεί πρόταση του Charles Peirce, μετὰ ἀπὸ μελέτη του Κάντ, ὁ ὁποῖος ἔκανε διαχωρισμό μετὰξὺ τῶν ὄρων «praktisch» καὶ «pragmatisch». 'Ο πρώτος ὅρος ἀναφέρεται στὸ πεδίο σκέψεως, που δὲν ἐπιδέχεται περαιτέρω ἐξερεύνηση, καὶ ὁ δεύτερος σὲ ἕναν καθορισμένο ἀνθρώπινο στόχο. Στὸν αμερικανικὸ πραγματισμὸ ἐνυπάρχει πάντοτε ὁ ἀδιαχώριστος συνδυασμὸς μετὰξὺ τῆς λογικῆς σκέψεως καὶ τῆς λογικῆς βουλήσεως, που μεταφράζεται σὲ στόχο, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ διαχωρίσωμε τὴ φιλοσοφική αὐτὴ θεωρία ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ πραγματισμοῦ ὡς μιās ἀντιδιανοητικῆς στάσεως, ὅπου ἡ δράση λογίζεται ὡς ἀνώτερη τῆς σκέψεως, διότι ἡ δευτέρη ἀποτελεῖ μία ἄχρηστη θεώρηση πραγμάτων / καταστάσεων ἄνευ τινὸς χειροπιαστοῦ ἀποτελέσματος. 'Ο πραγματισμὸς ὡς φιλοσοφική θεωρία δὲν συνίσταται ἀπὸ τὶς ἀρχές ἑνὸς ιδιόμορφου καιροσκοπισμοῦ που ἀποβλέπει στὴν ἐπιτυχία, ἀλλὰ προσβλέπει στὴ δημιουργία ἑνὸς τρόπου σκέψεως, που ἀποσκοπεῖ στὴν ἐξεύρεση τῆς ἀλήθειας με τελικὸ στόχο τὴν καλυτέρευση τοῦ βίου τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως ἐντὸς τῆς πολιτικῆς κοινότητος. 'Ο διαχωρισμὸς αὐτὸς εἶναι ἀναγκαῖος, διότι ἡ φιλοσοφική ἔννοια τοῦ πραγματισμοῦ στὴν αμερικανική κοινωνία ἀποτελεῖ, ὅπως ἀναφέρει

3. Dewey (1925-1927), σσ. 235-7, πρβλ. Campbell (1995), σ. 6.

4. Campbell (1995), σ. 13.

χαρακτηριστικῶς ὁ William James «τὴν ἀποκλειστικὴ λατρεία μιᾶς ἀνέερης θεᾶς, αὐτῆς τῆς ἐπιτυχίας». Ὡς φιλοσοφικὴ θεωρία ὁμως ὁ πραγματισμὸς ἀποτελεῖ τὴ θεωρία τῆς ἀλήθειας, ὅπως αὐτὴ ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τοὺς Peirce, James καὶ Dewey, καθὼς καὶ ἄλλους, καὶ συνίσταται στὴ θεμελιώδη ἰδέα ὅτι «πράξη καὶ εὐκαιρία δι-
καιώνονται μόνο μέχρι τὸν βαθμὸ κατὰ τὸν ὁποῖο καθιστοῦν τὸν βίον πρὸ εὐλογο καὶ ἐπαυξάνουν τὴν ἀξία του», ὅπως ἀναφέρει ὁ Dewey⁵. Ἡ θεωρία τοῦ πραγματισμοῦ ἐν γένει περιλαμβάνει: μία μελέτη τῆς μεταφυσικῆς μὲ ἔμφαση στὶς διαδικασίες καὶ τὶς σχέσεις μεταξὺ αὐτῶν, μία φυσιοκρατικὴ καὶ ἐξελικτικὴ κατανόηση τῆς ἀνθρώ-
πινης υπάρξεως, μία μεθοδολογία ὑπὸ τὴ μορφή τοῦ διερευνητικοῦ ἀναλογισμοῦ μὲ σκοπὸ τὴν ἐπίλυση προβλημάτων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση τῶν ἱστορικῶς ἀνεπτυγμένων μεθοδολογικῶν γνώσεων, καθὼς καὶ μία ἔμφαση στὴ δη-
μοκρατικὴ ἀναδόμηση τῆς κοινωνίας μέσω τῆς παιδείας καὶ ἄλλων θεσμῶν.

Ὁ John Dewey εἶχε δεχθῇ ἔντονη τὴν ἐπίδραση τοῦ Charles Peirce καὶ ἔνεκα αὐτοῦ ἀποδίδει ἔντονη σημασία στὴν ἔννοια τῆς συνδυαστικῆς διερευνήσεως (*cooperative inquiry*). Ἀκολουθώντας τὴ διδασκαλία τοῦ Peirce γράφει πὼς ἡ ἀλή-
θεια θὰ πρέπει νὰ ὀρισθῇ ὡς τὸ ἰδανικὸ ὄριο μιᾶς ἐπ' ἀόριστον συνεχιζόμενης ἔρευνας⁶. Δὲν παύει, ὡστόσο, νὰ εἶναι ἐπηρεασμένος καὶ ἀπὸ τὴν πραγματιστικὴ
θεωρία τοῦ William James, ὁ ὁποῖος ὀρίζει ὅτι ἡ ἀλήθεια ἀποτελεῖ μία συνεχῆ
ἔρευνα⁷ καὶ ὅτι ἀληθὲς εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐν τέλει ἀποκτᾶ μία λειτουργικὴ ἀξία⁸.
Κατὰ τὸν James, θὰ πρέπει νὰ δίδεται ἔμφαση στὴ σημασία τοῦ πρακτικοῦ ἔναντι
τοῦ ἀμιγῶς διανοητικοῦ κατὰ τὴν ἐρευνητικὴ διεργασία. Οὐσιαστικῶς, αὐτὸ ποὺ
λέγει εἶναι ὅτι μία ἀρχὴ ἢ κατηγορία ἀποκτᾶ ἀξία, ὅταν ἀποδεικνύεται ἡ λειτουρ-
γικότητά αὐτῆς μέσω τῶν ἀποτελεσμάτων μιᾶς πράξεως ποὺ τὴν ἀκολουθεῖ.

Τὶς ἀρχές τῶν προηγούμενων πραγματιστῶν ἐρχεται νὰ ἐνστερνισθῇ καὶ ὁ
John Dewey (1859-1952), ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε γέννημα-θρέμμα τῆς Νέας Ἀγγλίας
(γεννήθηκε στὸ Vermont τὸ 1859) καὶ σπούδασε στὸ Πανεπιστήμιο Johns Hopkins.
Δίδαξε Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας καὶ Ψυχολογία στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Michigan
καὶ μετέπειτα στὸ Chicago, ὅπου ἔμεινε γνωστὸς γιὰ τὶς παιδαγωγικὲς του θεωρίες.
Ὁ Dewey εἶχε ἀρχικῶς ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὴν ἐγγεληνὴ διαλεκτικὴ ἀλλὰ αὐτὴ ἡ φά-
ση στὴ φιλοσοφικὴ του διανόηση ἔδωσε τὴ σκυτάλη σὲ μία πρὸ πραγματιστικὴ θε-
ώρηση τῶν πραγμάτων, ποὺ στὴ φιλοσοφία του ὀνομάζεται «*instrumentalism*» (λει-
τουργισμός). Μέσα ἀπὸ τὴ μελέτη μας αὐτὴ θὰ ἐξετάσωμε τὰ ἀριστοτελικά στοι-
χεῖα στὴ φιλοσοφία τοῦ Dewey ἀναφορικῶς μὲ βασικὰ ζητήματα, ὅπως: α) ἡ
ἔννοια τῆς ἀλήθειας σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ μεθοδολογία φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης ποὺ
προτάσσει, β) ἡ μεθοδολογία τῆς ἠθικῆς, καὶ γ) ἡ ἔννοια τῆς δημοκρατίας σὲ συν-
δυασμὸ μὲ τὶς ἀπόψεις του περὶ παιδείας.

5. Τοῦ αὐτοῦ, σ. 14.

6. Τοῦ αὐτοῦ, σσ. 15-16.

7. Murphy (1990), σ. 123.

8. Τοῦ αὐτοῦ, σσ. 32, 34.

Στο πρώτο ζήτημα, αυτό της αλήθειας, ο Dewey παραθέτει μία θεωρία συμβατή με την πραγματιστική του διανόηση. Θεωρεί ότι, εάν θέλωμε να κατανοήσωμε την πρακτική σημασία των ιδεών επί των εμπειριών μας, θα πρέπει να τις εξετάσωμε στο πεδίο εφαρμογής των, ούτως ώστε να αποφανθούμε περί της εγκυρότητάς των ως προς τον διερευνητικό αναλογισμό (*reflective thinking*) και την επίλυση των προβλημάτων (*problem-solving*). Έκτιμᾷ ότι είναι εύκολο να αποδεχθούμε μία σχέση αντιστοιχίας (*correspondence theory*) μεταξύ ιδεών και καταστάσεων για να ορίσωμε την αλήθεια, τὸ πρόβλημα όμως είναι ποιά είναι ἡ σημασία τῆς αντιστοιχίας αὐτῆς κατὰ τὸ πρακτόν; Ἡ δὲ διεξαγωγή μιᾶς ἔρευνας, κατὰ τὸν Dewey, θὰ πρέπει νὰ ἔχη ἐμπνευσθῇ ἀπὸ μία ἀρχικὴ δυσπιστία ἢ καὶ ἀβεβαιότητα. Ἐνεκα αὐτοῦ, κατ' αὐτόν, ἡ ἰδέα δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ἀντανάκλαση μιᾶς ἄμεσης ἐμπειρίας παρὰ ἓνα σχέδιο βάσει τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ συγκεκριμένη κατάσταση ἢ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἐπιθυμητὸ στόχο. Ἡ φιλοσοφικὴ διερεύνηση ἀφορμᾶται ἀπὸ συνθήκες ἀβεβαιότητας, ἀλλὰ καταλήγει στὴν καθιέρωση τῶν προϋποθέσεων ἐκείνων, ποὺ ἐξαλείφουν κάθε ἀμφισβήτηση. Ἡ καθιέρωση δὲ αὐτῇ, ἢ καλύτερα, ἡ τελικὴ ἐκβαση ὡς ἀπόρροια μεθοδολογικῆς διερευνήσεως, εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν αλήθεια. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ αλήθεια ἔρχεται ὡς μία *ἐπικυρωμένη ἀπόφανση* τοῦ ἀρχικοῦ προβληματισμοῦ (*warranted assertibility*). Κι ἐνῶ στὴν ἀρχὴ ὁ Dewey ὅρισε τὴν αλήθεια ὡς «λειτουργικὴ» (*working*), «ἐπαρκῆ» (*satisfactory*), ἢ «ἐπαλήθευση τῆς ἀρχικῆς ἰδέας» (*verified idea*), μετέπειτα —ἐν μέρει ἔνεκα τῶν ἐπικρίσεων ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν Bernard Russell⁹— τὴν παρουσίασε ὡς μία «ἐπικυρωμένη ἀπόφανση». Ἡ ἔννοια τῆς ἀμφισβήτησεως εἶναι σημαντικὴ ὡς προϋπόθεση διερευνήσεως κατὰ τὸν ἀμερικανικὸ πραγματισμὸ, διότι ἡ δημιουργούμενη ἐξ αὐτῆς σύγχυση ἢ ἀβεβαιότητα εἶναι αὐτὸ ποὺ προκαλεῖ μία «κατάσταση», ἡ ὁποία πρέπει νὰ διαλευκανθῇ. Ὅταν μία ἰδέα ἀποδειχθῇ ἱκανὴ νὰ διαλευκάνῃ μία κατάσταση, τότε ἀντιστοιχεῖ στὴν πραγματικότητα καὶ εἶναι ἀληθὴς. Οἱ Carnap καὶ Moore ἀντέτειναν ὅτι τὸ ἀληθὲς ἀντίθετα μετὰ τὴν ἐπαλήθευση (*confirmed*) ἀποτελεῖ μία διερεύνηση ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸν χρόνον. Κάποιος δύναται νὰ εἰπῇ ὅτι μία πρόταση ἐπαληθεύτηκε σ' ἓνα συγκεκριμένο χρόνο, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ εἰπῇ ὅτι «ἡ συγκεκριμένη πρόταση εἶναι ἀληθὴς σήμερα ... ἦταν χθὲς καὶ θὰ εἶναι αὔριο», παρὰ ἀπλῶς καὶ μόνον ὅτι «ἡ πρόταση εἶναι ἀληθὴς». Ἐπιπλέον, κατ' αὐτοὺς, μία τέτοια πραγματιστικὴ θεώρηση τῆς αλήθειας θὰ ὀδηγοῦσε σὲ ἀναίρεση τοῦ νόμου τοῦ τρίτου μέσου, ποὺ δέχεται ὅτι γιὰ κάθε πρόταση εἴτε αὐτὴ εἴτε ἡ ἄρνησή της εἶναι ἀληθὴς. Κι ἐφόσον γιὰ τοὺς πραγματιστὰς «ἀλήθεια» εἶναι ἡ «ἐπαλήθευση», ὁ νόμος θὰ θεωροῦσε ὅτι κάθε πρόταση ἢ ἡ ἄρνησή της ἐπαληθεύεται, πράγμα ἄτοπον¹⁰.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ μπορούσε εὐλόγως νὰ δημιουργηθῇ ἡ ἐρώτηση ποιά εἶναι

9. *The Encyclopedia of Philosophy*, σ. 434.

10. Αὐτόθι, σ. 429.

ἐπακριβῶς τὰ ἀριστοτελικά στοιχεία στὴ θεωρία αὐτὴ, καθ' ἣν στιγμὴν ἀναιρεῖ τὸν νόμο τοῦ τρίτου μέσου, ποὺ ὁ Ἀριστοτέλης εἰσήγαγε. Θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρωμε, ἐδῶ ὅτι ὄντως ὁ Ἀριστοτέλης δὲν βλέπει τὴν ἀλήθεια ὡς μία ἐναλλασσόμενη ἔννοια, ποὺ βασίζεται στὴν ἐπαλήθευση. Ὡστόσο, ὁ Σταγυρίτης ἐξετάζει τὴν ἀλήθεια καὶ ἰδίᾳ τὴν ἠθικὴ ἀλήθεια σὲ συνδυασμὸ μὲ ἓνα μεμονωμένο ἠθικὸ γεγονὸς, μὲ μία συγκεκριμένη κατάσταση ποὺ ὄχι μόνον ἐπιδέχεται ἐξέταση ἀλλὰ καὶ ἐπιτάσσει τὴν ἔρευνα τοῦ πρακτοῦ σὲ συσχετισμὸ μὲ τὸ οὗ ἔνεκα.

Προτοῦ, ὅμως ἐξετάσουμε τὰ ἀριστοτελικά στοιχεία στὸν τομέα τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ John Dewey, ἃς ἐξετάσωμε πῶς ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ ὁ Dewey ἀποκαλεῖ «μεθοδολογικὴ διερεύνηση» (*inquiry*) συσχετίζεται μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ μεθοδολογία. Ὁ Dewey ὀρίζει πῶς «ἡ μεθοδολογικὴ διερεύνηση ἀποτελεῖ ἓναν ἐλεγχόμενο ἢ κατευθυντήριον μετασχηματισμὸ μιᾶς ἀόριστης καταστάσεως σὲ μία, ἢ ὅποια εἶναι τόσο καλὰ καθορισμένη ὡς πρὸς τοὺς διαχωρισμοὺς καὶ τίς σχέσεις τῶν στοιχείων ποὺ τὴν ἀποτελοῦν, οὕτως ὥστε νὰ μπορῇ νὰ μετατρέψῃ τὰ ἀρχικὰ στοιχεία σὲ ἓνα καθολικευμένο ὅλον»¹¹. Τὰ στάδια τῆς διαδικασίας αὐτῆς ποὺ παραθέτει εἶναι: 1. Ἡ ἀναγνώριση τῶν συστατικῶν στοιχείων ποὺ συνθέτουν τὴν κατάσταση αὐτή. 2. Τὰ γεγονότα ποὺ ἀποτελοῦν μαρτυρία ἐν προκειμένῳ. 3. Ἡ διατύπωση τοῦ προβλήματος καὶ ἡ προτιθέμενη ἐπίλυσή του πρέπει νὰ θεωροῦνται ὅτι εὐρίσκονται σὲ στάδιο πειραματικὸ. 4. Ὁ διερευνητικὸς ἀναλογισμὸς, 5. Ἡ φανερὴ πειραματικὴ ἐξέταση τῆς ἐκλεπτυσμένης ὑποθετικῆς λύσεως. Κατ' οὐσίαν, ἡ ὅλη διαδικασία ἀποτελεῖ ἓναν συνδυασμὸ τῆς ἀριστοτελικῆς ἐπαγωγικῆς μεθοδολογίας, ὅπως ἀναπτύσσεται στα Ἀναλυτικὰ Ὑστερα B19, μὲ τὴν παραγωγικὴ μεθοδολογία, ὅπως ἀναπτύσσεται στὴν ἠθικὴ, καθὼς ἐπίσης ἐνέχει στοιχεῖα τῆς διαλεκτικῆς διαδικασίας. Ὁ πειραματικὸς χαρακτήρας τῆς μεθοδολογίας αὐτῆς εἶναι δηλωτικὸς τοῦ ἐπαγωγικοῦ στοιχείου, ἐφόσον χαρακτηριστικὸ τῆς ἐπαγωγῆς ἀποτελεῖ ἡ ἐξαγωγή συμπεράσματος, ποὺ ἰσχύει κατὰ πιθανότητα, ἐνῶ τὰ δύο τελευταῖα στάδια θὰ μπορούσαν νὰ συσχετισθοῦν μὲ τὴ διαλεκτικὴ καὶ τὴν παραγωγικὴ διαδικασία ἀντιστοίχως, ἂν καὶ θὰ πρέπει νὰ τονίσωμε ὅτι στὴ μεθοδολογία τοῦ Dewey δὲν ἐνυπάρχει μία σαφὴς ἀναφορὰ στὴν παραγωγικὴ διαδικασία κατὰ τὴν αὐστηρὴ ἀριστοτελικὴ ἔννοια. Αὐτὸ ποὺ παρατηροῦμε εἶναι ὅτι ἐνυπάρχει μία ἔμμεση τάση νὰ ἐπαληθευθῇ ἡ ἀλήθεια τῆς συναχθείσης ὑποτιθέμενης λύσεως σὲ συνδυασμὸ μὲ μία συγκεκριμένη κατάσταση. Γενικῶς, ἡ ἔμφαση ποὺ ἀποδίδει ὁ Dewey στὴν ἔννοια τοῦ «διερευνητικοῦ ἀναλογισμοῦ» εἶναι δηλωτικὴ τῆς σημασίας τῆς μεθόδου στὴν πραγματιστικὴ του θεωρία. Ὁ σκοπὸς τῆς διερευνήσεως αὐτῆς συνοψίζεται στὰ ἀκόλουθα: α) νὰ διοχετεύσῃ τίς ἐνέργειές μας καὶ νὰ καταστρώσῃ σχέδια σύμφωνα μὲ τὰ ἐπιθυμητὰ τέλη, β) νὰ μᾶς ὑπομνήσῃ ἐκ τῶν προτέρων τὰ πιθανὰ ἀποτελέσματα, καὶ γ) νὰ προσδώσῃ μία ἄλλη ἀξία στὰ φυσικὰ γεγονότα. Ὁ διερευνητικὸς ἀναλογισμὸς, δηλαδή, ἔχει ἓναν πραγματιστικὸ στόχο, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν καλύτερευση τῆς ζωῆς μέσα ἀπὸ τὴν ἐπίλυ-

11. Campbell (1995), σ. 47.

ση προβλημάτων. Όπως αναφέρει ο Dewey χαρακτηριστικῶς: «ἡ λειτουργία τοῦ διερευνητικοῦ ἀναλογισμοῦ, ἐπομένως, ἀποτελεῖ τὸν μετασχηματισμὸ μιᾶς καταστάσεως, στήν ὁποία ἐνυπάρχει μία ἐμπειρική σύγχυση, ἀμφιβολία καὶ σύγκρουση, σὲ μία κατάσταση ποὺ εἶναι σαφής, λογικῶς συστηματοποιημένη, σταθερὴ καὶ ἁρμονική¹². Μέσα ἀπὸ τὸν μετασχηματισμὸ αὐτὸ κερδισμένη δὲν εἶναι μόνον ἡ γνώση ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίγνωση πιθανῶν τρόπων ἐπίλυσης συναφῶν καταστάσεων στὸ μέλλον.

Στὴ μεθοδολογία τοῦ Dewey διαβλέπουμε ἕναν ἔντονο τελεολογικὸ χαρακτήρα ἀριστοτελικῆς προελεύσεως. Τίποτε δὲν πράττεται ἄνευ κάποιας τελικῆς πραγματώσεως. Κάθε ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας εἶναι —κατὰ κάποιο τρόπο— ἡ κατακλείδα ἐνὸς βεβιωμένου ἐπεισοδίου. Όπως λέγει ὁ ἀμερικανὸς φιλόσοφος: «μόνον ὅταν τὰ τέλη ἀποτελοῦν κατακλείδες διερευνητικῶν ἀναλογισμῶν τῆς σκέψεως μποροῦν νὰ λέγωνται τέλη ὑπὸ τὴν τιμητικὴ ἔννοια», ὅπως καὶ ὅτι «ἀντιλαμβανόμεθα πάντοτε μεμονωμένα ἀντικείμενα, ἀλλὰ μόνον τὰ μεμονωμένα ἀντικείμενα ποὺ εἶναι καρποὶ διανοητικῆς πράξεως (*intelligent action*) φέρουν μέσα τους καθεαυτὰ ἀξία καὶ πληρότητα ποιότητων». Καί, πάλιν, διαβλέπουμε κάποια ἀριστοτελικά στοιχεῖα μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύζευξη θεωρίας καὶ πράξεως, ποὺ ὁ Σταγιρίτης διαχωρίζει γιὰ μεθοδολογικοὺς σκοποὺς, συνενώνει, ὅμως, μέσα στὴν ἠθική του καὶ στὴν ψυχολογία τῆς ἠθικῆς πράξεως. Ὑφίσταται μία διανοητικὴ πράξη, δηλαδή τὸ ἀντιλαμβανόμενο ἀντικείμενο εἶναι ἀποτέλεσμα ἐνὸς διερευνητικοῦ ἀναλογισμοῦ, ποὺ τὸ καθιστᾷ ἐν τέλει σαφές, μὴ συγκεχυμένο καὶ ἔτοιμο νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ σὲ κάθε συναφὴ περίπτωση. Ἐδῶ ὁ ἀριστοτελικὸς «ὀρεκτικὸς νοῦς», ἢ ἡ «διανοητικὴ ὄρεξη», ποὺ προηγοῦνται τῆς πράξεως ἢ καλύπτει τὴν ἐπικαλοῦνται, θὰ προσιδίᾳζε στὴ «διανοητικὴ πράξη» τοῦ Dewey, διότι ὑποδηλώνει τὴ συνύπαρξη ἐνὸς συνειρμοῦ, μιᾶς νοητικῆς διεργασίας μὲ τὸ κατάλληλο συναίσθημα, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν πράξη, ἢ χρησιμοποιεῖται ὡς πυξίδα βοήθειας γιὰ κάθε συναφὴ πράξη. Βεβαίως, αὐτὸ ποὺ προέχει εἶναι ἡ ἐπίτευξη τοῦ ἐπιθυμητοῦ τέλους, ποὺ γιὰ τὸν Dewey εἶναι ἡ ἀποσαφήνιση τῆς ἀρχικῶς συγκεχυμένης ἀρχῆς καὶ γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ γνώση τοῦ ἐπιστητοῦ, ποὺ διαφέρει ἀπὸ κλάδο σὲ κλάδο. Δὲν εἶναι ὅμως μόνον ἡ διαφαινόμενη τελεολογία ποὺ ἔχει ἀριστοτελικά ἐρείσματα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔννοια τῆς «ἐμπειρίας», ὅπως τὴν παρουσιάζει. Ἡ ἐμπειρία τοῦ Dewey συσχετίζεται μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ «ἐμπειρία» τῶν Ἀναλυτικῶν Ὑστέρων ἢ τὴν ἔννοια τοῦ «ἔθους» στὴν ἠθική του. Εἶναι κατὰ βάση ἡ ἔννοια τῆς ἐμπειρίας ὡς ἱκανότητος ὡς πρὸς τὸ πρακτὸν, μία ἱκανότητα ποὺ ἀποκτᾶται μὲ τὴν πρακτικὴ ἐξάσκηση καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἐγγενὲς στοιχεῖο¹³. Ἡ ἱκανότητα αὐτὴ ὑποδηλώνει τὴ δεξιότητα τοῦ τεχνίτη, τὴν πρακτικὴ σοφία τοῦ πράττοντος ἀλλὰ καὶ τὴ γνώση τοῦ ἐπιστήμονα. Τὸ μόνον στοιχεῖο, ποὺ ἴσως διαφοροποιεῖ τὸν Dewey ἀπὸ τὴν ἀριστοτελικὴ «ἐμπειρία», εἶναι ὅτι προσδίδει σ' αὐτὴν ἕναν χαρακτήρα περισσότερο πειραματικόν. Εἶναι, ὅμως, σύμφωνα μὲ τὴν τελεολογία τῆς ἀριστοτελικῆς

12. Τοῦ αὐτοῦ, σσ. 47-48.

13. Murphy (1990), σσ. 64-71.

«ἐμπειρίας», ὅταν ὁ Dewey λέγῃ πὼς μόνον ὁ βίος, πού ἔχει βιωθῇ ὀρθὰ συσχετίζεται μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐμπειρίας ὡς συγκροτημένης ἱκανότητας ὡς πρὸς τὸ νὰ διαβλέπῃ ὁ ἄνθρωπος μία δεδομένη κατάσταση¹⁴. Θὰ ἦταν λάθος, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἢ τὸν Dewey, νὰ θεωρήσωμε τὴν ἐμπειρία ὡς ταυτιζόμενη μὲ τὴ γνώση τῆς νοητῆς πραγματικότητας, ὅπως οἱ ἰδεαλιστές, διότι ἡ γνώση ἀποτελεῖ μία μορφή τῆς ἐμπειρίας καὶ ἡ πρωταρχικὴ φιλοσοφικὴ ἐνασχόληση ἐπιτάσσει τὴν ἐξακριβώση τοῦ ποιά μορφή ἐμπειρίας ἡ γνώση αὐτὴ ἀποτελεῖ¹⁵. Ὁ Dewey προβαίνει, ἐπίσης, στὸν διαχωρισμὸ μεταξὺ τῆς πρωτευούσης καὶ τῆς δευτερευούσης ἐμπειρίας. Τὰ ἀντικείμενα τῆς δευτερευούσης ἐμπειρίας εἶναι θεωρητικὲς ἔννοιες, ἡ δὲ σχέση μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῆς πρωτευούσης καὶ τῆς δευτερευούσης ἐμπειρίας ὀρίζεται ὡς σχέση ἀναλογισμοῦ (*reflective*). Ἡ πρωτεύουσα ἐμπειρία παραθέτει τὰ στοιχεία καὶ ἐφοδιάζει τὴ νόηση μὲ τὰ πρῶτα δεδομένα τοῦ ἐν λόγῳ προβλήματος γιὰ τὴ συναγωγή τῆς δευτερευούσης ἐμπειρίας. Κατὰ τὸν τρόπο αὐτόν, ὄχι ἀπλῶς ἀντιλαμβάνομεθα ἀλλὰ καὶ κατανοοῦμε τὰ πράγματα¹⁶. Αὐτὸ δὲ προσιδιάζει πρὸς τὴ «σύμφυτο κριτικὴ σκέψη» τῶν Ἀναλυτικῶν Ὑστέρων, πού στὴν ἀναπτυγμένη τῆς μορφῆς ἀντιλαμβάνεται ἡ καλύτερα συλλαμβάνει τὸ «καθόλου».

Ὁ συσχετισμὸς αὐτὸς νοήσεως καὶ πράξεως πού διαφαίνεται στὴν ἔννοια τῆς «ἐμπειρίας» καὶ ἡ σημασία πού ἔχει στὸ σύστημα μεθοδολογίας τοῦ John Dewey, ὅπως καὶ στὸν Ἀριστοτέλη, ἐνυπάρχει καὶ στὸ σύστημα τοῦ ἡθικοῦ «διερευνητικοῦ ἀναλογισμοῦ» (*moral inquiry*), πού ὁ πρῶτος παραθέτει. Κατὰ τὸν Dewey, ἡ ἠθικὴ ὡς ἐπιστῆμη εἶναι ἡ μεθοδικὴ προσπάθεια νὰ ἀνακαλύψωμε τὸ ὀρθὸ στὴν πράξη. Ὅπως χαρακτηριστικῶς ἀναφέρει, «ἡ διανοητικὴ πράξη ἢ συμπεριφορὰ πού διακατέχεται ἀπὸ νοητικὴ ἐπιλογὴ καὶ μόνον εἶναι ἀκριβῶς ἠθικὴ, διότι μόνον τότε ὑπεισέχεται ἡ ἐρώτηση τί εἶναι καλύτερο ἢ χειρότερο ἐπὶ τῷ προκειμένῳ»¹⁷. Ἀποκαλεῖ τὴν πράξη στὴν ἠθικὴ «διανοητικὴ» (*deliberate action*), ἡ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ προαίρεση (πβ. *HN*, *G2*, *1112a3-5*, *G3*, *1112b32-34* καὶ *G3*, *1113a10-11*) καὶ τὴ συλλογιστικὴ διαδικασία κατὰ τὴν ἐξεύρεση τῶν ὀρθῶν μέσων. Ἐδῶ, ἡ ἱκανότητα τῆς ἀριστοτελικῆς «φρονήσεως» ὑπεισέχεται γιὰ νὰ λάβῃ τὴ σκυτάλη καὶ ὡς ἐγκυρὴ γνωστικὴ ἐμπειρία νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν πράττοντα ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογὴ τῆς ὀρθῆς πράξεως. Ἐκ παραλλήλου, ὁ ἀμερικανὸς φιλόσοφος δίδει, ὅπως καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, μεγάλη σημασία στὴν ἐξεύρεση τῶν ὀρθῶν μέσων (πρβλ. «*ends are determinable only on the ground of the means that are included in bringing them about*»: τὰ τέλη ἔχουν καθοριστικὸ χαρακτήρα μόνον ἐὰν τὰ μέσα πού ἔχουν χρησιμοποιηθῇ γιὰ τὴν εὐδωσὴ τους εἶναι κατάλληλα γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτόν).

14. Τοῦ αὐτοῦ, σ. 66.

15. Mulveney (1981), σσ. 33-34.

16. Murphy (1995), σσ. 68-69.

17. Boydston (1969-1990), *The Later Works of John Dewey (Experience and Education)*, σσ. 1-62, πρβλ. Campbell (1995), σ. 122.

Περαιτέρω, ο Dewey επισημαίνει ότι η ήθικη έχει έναν κοινωνικό χαρακτήρα που αποβλέπει στην επίλυση προβλημάτων αναφορικώς με τον συνάνθρωπο και όχι μόνο με τον εαυτό μας. Ένεκα αυτού βλέπει τη δημοκρατία ως μία κατάσταση «συνεργασιακού ή συνδυαστικού πειράματος» (*cooperative experiment*). Προσέτι, ο Dewey δεν παραθέτει ένα σύστημα κανόνων, ένα συνταγολόγιο καντιανής μορφής, που θα καθοδηγοῦσε τὸν πράττοντα ὡς πρὸς τὸ ὀρθὸν στὴν πράξη, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Κατὰ τὸν Dewey, ὁ ἠθικὸς διερευνητικὸς ἀναλογισμὸς εἶναι μία συνεχὴς προσπάθεια, πού ἀρχίζει μὲ μία ὑποθετικὴ στάση, ἡ ὁποία ἐν συνεχείᾳ ἐφοδιάζεται μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας καὶ βάσει αὐτῆς κρίνει τὴ συγκεκριμένη ἠθικὴ κατάσταση. Ἡ ἠθικὴ του, κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ πραγματισμοῦ, εἶναι μία ἠθικὴ τῆς καταστάσεως (*situation ethics*) καὶ τὸ τέλος ὀρίζεται ὡς «τὸ ὀρθὸν κατὰ τὴ δεδομένη ἠθικὴ κατάσταση» (*the good of the situation*). Τὸ τέλος ἐνυπάρχει στίς καταστάσεις καὶ θὰ πρέπει νὰ κατανοηθῇ στὸ σημεῖο ἐκάστης καταστάσεως. Τελικὸς στόχος δὲν εἶναι ἡ ἠθικὴ τελείωση ἀλλὰ ἡ κατάκτηση τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως πού χρησιμεύει στὴν περαιτέρω χρῆση αὐτῆς κατὰ τὴ δεδομένη περίπτωσι. Ἄρα, ἠθικὸ τέλος, κατ' αὐτόν, εἶναι ἡ ἠθικὴ ὠριμότητα¹⁸. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἐπικεντρώσωμε τὴν προσοχή μας σὲ κάποιες ἐντονες ὁμοιότητες ἀλλὰ καὶ διαφορὲς ἀπὸ τὴν ἀριστοτελικὴ θεωρία. Ὁ τελεολογικὸς χαρακτήρας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Dewey συνεχίζει νὰ ὑφίσταται, ἐν ἀντιθέσει, ὅμως, μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ παράδοσι, σκοπὸς τῆς ἠθικῆς διερευνησεως δὲν εἶναι ἡ ἐπίτευξι ἑνὸς ἀπώτερου τέλους, τῆς «εὐδαιμονίας», ὡς κατάστασις «θεωρίας», παρὰ ἡ ἀναγνώρισι τοῦ τέλους καθ' ἑκάστον, σὲ κάθε μεμονωμένη περίπτωσι. Ἐπομένως, τὸ τέλος κατ' αὐτόν ἀποτελεῖ μία συνεχῇ πορεία μέσα στὴν ἴδια τὴν ἐμπειρία τῆς ζωῆς. Βεβαίως, στὸν βαθμὸ πού τὸ οὗ ἔνεκα συσχετίζεται μὲ τὸ καθ' ἑκάστον καὶ ἡ γνωστικὴ ἐμπειρία ὡς φρόνησι πλέον ἔρχεται νὰ τὸ ἀναγνώρισι, νὰ τὸ ἀπομονώσι καὶ ὡς ἠθικὴ γνώσι νὰ τὸ ἀποκωδικοποιήσι σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὸ πρακτόν, ὁ Dewey ἀκολουθεῖ τὴν ἀριστοτελικὴ ἀποψι πού θέλει τὴν ἠθικὴ ἀλήθεια νὰ σχετικοποιεῖται σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ καθ' ἑκάστον, ἂν καὶ ὡς γνήσιος φιλόσοφος τοῦ πραγματισμοῦ διαβλέπει στὴν ἠθικὴ ἀλήθεια πάντοτε μία λειτουργικὴ ἀξία. Ὅταν, ὅμως, ὁ Dewey βλέπει τὸ τέλος στὴν ἠθικὴ ὡς μία συνεχῇ διεργασία ὠρίμανσις, χωρὶς ἑνα ἀπώτερο ὄριο, τότε θὰ πρέπει νὰ διαχωρισθῇ ἀπὸ τὴν ἀριστοτελικὴ ἀποψι. Καὶ αὐτὸ ὑφίσταται, διότι ναὶ μὲν ὁ Σταγίριτις ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ μοναδικότητα τῆς ἠθικῆς πράξεως καὶ χρησιμοποιεῖ τὴ διαλεκτικὴ ἢ τὴ συλλογιστικὴ διαδικασίᾳ ἢ τὴ φρόνησι γιὰ τὴν ἀναγνώρισι τοῦ δέοντος πράξαι, δὲν παύουν ὥστόσο αὐτὰ νὰ ἀποτελοῦν σταθμούς, ἡμι-τέλη ἑνὸς ἀπώτερου τελικοῦ σταθμοῦ, τῆς «εὐδαιμονίας». Ὁ Dewey ὅμως ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ «ὀρθὸ κατὰ τὴ συγκεκριμένη ἠθικὴ κατάσταση», καθόσον μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴ γνώ-

18. Boydston (1969-1990), *The Middle Works of John Dewey (Reconstruction in Philosophy)*, (1920), σ. 81, πρβλ. Thayer (1990), σ. 84.

ση, θὰ μπορούμε νὰ λάβουμε χρήσιμα ἀποτελέσματα, ποὺ θὰ πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν ἀξιολόγηση μιᾶς συναφοῦς καταστάσεως στὸ μέλλον. Κατ' αὐτόν, ἡ υἱοθέτηση μιᾶς ὑποθετικῆς στάσεως ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ πράττοντος ἀφήνει περιθώρια ἀλλαγῆς ἢ συνεχοῦς ἐπικυρώσεως μιᾶς ἀρχικῆς ιδέας στὸ μέλλον. Παρομοίως, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ ἀρετὴ ὡς χαρακτηρολογικὴ προϋπόθεση τοῦ «φρονίμου», ἔχει καθολικὰ στοιχεία ποὺ τὸν καθιστοῦν ἱκανὸ νὰ προσαρμόσῃ τὴ γενικὴ καὶ καθολικὴ γνώση στὸ «καθ' ἑκαστον» ἐπίμαχο ζήτημα, ὑποδηλώνοντας ὅτι οἱ ἠθικὲς αὐτὲς ἀρχὲς εὐρίσκονται σὲ ἓναν συνεχῆ ἔλεγχο ἐγκυρότητας καὶ ἐπαλήθευσης, χωρὶς ὅμως νὰ λαμβάνουν τὴν αὐστηρὴ λειτουργικὴ σημασία ποὺ τοὺς προσδίδει ὁ πραγματισμὸς τοῦ Dewey. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὡστόσο ὅτι ὁ Dewey προβαίνει στὴ διάκριση μεταξὺ τῆς «ἐμπειρίας τοῦ ὀρθοῦ» καὶ τῆς «κρίσεως ὅτι κάτι ἀποτελεῖ μίᾳ ἀξία»¹⁹ ὑπονοώντας, ἴσως, ὅτι τὸ «ὀρθὸ τῆς συγκεκριμένης ἠθικῆς καταστάσεως» δὲν συνάδει ἀπαραίτητα μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀξίας. Ἐνα πρᾶγμα δύναται νὰ βιώνεται ὡς ὀρθὸ χωρὶς αὐτομάτως νὰ λογίζεται ὡς ἀξία, τουλάχιστον, ὅχι ὡς πρὸς τὴν ἔννοια τῆς ἀξίας *per se*. Ὡς ἐκ τούτου, στὴν ἠθικὴ του δὲν ὑπάρχουν ἔτοιμες λύσεις ἠθικῶν προβλημάτων, παρὰ μίᾳ συνεχῆς προσπάθειας τοῦ προσώπου ὡς μέλους μιᾶς κοινωνίας νὰ προβαίῃ σὲ «προαιρέσεις» —ἃς μᾶς ἐπιτραπῇ ἐδῶ ἡ χρῆση τοῦ ἀριστοτελικοῦ ὅρου— καὶ ἀποτελεσματικὲς κρίσεις. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ἠθικῆς του παραμένει ὁ συσχετισμὸς αὐτῆς μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐπιστήμης ὅσον ἀφορᾷ στὴ μεθοδολογικὴ διερεύνηση. Ἐφόσον στόχο τῆς ἠθικῆς ἀποτελεῖ ἡ ἀρμονικὴ συμβίωση τῶν ἀνθρώπων ἐντὸς τῆς πολιτικῆς κοινότητος μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν ἐπίτευξη τῆς εὐτυχίας, ἡ ἠθικὴ ὡς ἐπιστήμη θὰ πρέπει νὰ λογίζεται ὡς μίᾳ μεθοδικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνακάλυψη καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς ἀνθρώπινης πράξεως. Ἡ ἀνάγκη γιὰ μεθοδολογικὴ προσέγγιση προέρχεται ἀπὸ τὴν περαιτέρω ἀνάγκη νὰ ὑπάρξῃ μίᾳ ἐπιστήμη τῆς ἠθικῆς, ποὺ θὰ μελετᾷ τὴ διαμόρφωση τῶν ἔξεων καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ θὰ στοιχειοθετῇ τίς ἐγκυρὲς κρίσεις, μὲ ἀπώτερο στόχο τὴν ἀξιολόγηση αὐτῶν κατὰ τὴν εξέταση ἐπι-μέρους καταστάσεων τοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν, ἐδῶ, παρατηροῦμε ἓναν συσχετισμὸ διανοήσεως καὶ πράξεως, ποὺ ὑποδηλώνει ἀριστοτελικά στοιχεία. Ὡς πραγματιστὴς φιλόσοφος, ὅμως, δὲν παύει νὰ προσεγγίξῃ τὴν ἀλήθεια μιᾶς κρίσεως βάσει τῆς λειτουργικῆς ἀξίας αὐτῆς στὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία²⁰. Κατὰ τὸν Dewey «οἱ ὑποθέσεις μιᾶς πραγματικῆς ἐπιστήμης ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἐπικυρώσωμε, ἀποτελοῦν ὑποθέσεις ἀναφορικῶς μὲ τὴν ἀνάπτυξη, καταπίεση καὶ ἐκφραση ἔξεων ὡς πρὸς τὸ πρακτόν..... οἱ ὑποθέσεις δὲ αὐτὲς θὰ πρέπει νὰ ὑπόκεινται σὲ πειραματικὸ ἔλεγχον ἀπὸ τίς ἄλλες κοινωνικὲς ἐπιστῆμες»²¹. Αὐτὸ ὑφίσταται, διότι μίᾳ ἠθικῇ ὑπόθεσιν εἶναι πειρα-

19. Boydston (1969-1990), *The Middle Works of John Dewey (German Philosophy and Politics)*, (1915), σ. 23.

20. Welchman (1995), σσ. 153-6.

21. Τοῦ ἰδίου, σ. 152.

ματικῶς ἀποτελεσματική, ἐφόσον ὑπονοεῖ ἡ δημιουργεῖ κρίσεις, οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ ἐπαληθευθοῦν διὰ μέσου τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν.

Ὁ κοινωνικός αὐτὸς χαρακτήρας τῆς ἠθικῆς τοῦ Dewey δεικνύει γιὰ ἄλλη μία φορὰ τὴν προσπάθεια τοῦ Νέου Κόσμου νὰ ὁδεύῃ ἀπὸ κοινοῦ ἀνεξαρτήτως φυλετικῆς προελεύσεως στὴν ἐπίλυση προβλημάτων. Ἡ ἔννοια τῆς δημοκρατίας ὡς πίστεως στὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία νὰ παράγῃ στόχους καὶ μεθόδους, βάσει τῶν ὁποίων θὰ προκύψῃ περαιτέρω ἐμπειρικός πλοῦτος²², ὑποδηλώνει τὴν ἀνάγκη μιᾶς ἀπὸ κοινοῦ προσπάθειας τῶν ἀνθρώπων, ἐνὸς συνδυαστικοῦ πειράματος (*cooperative experiment*), ποὺ κατὰ τὴν ἀριστοτελικὴ ἔννοια, βλέπει τὸν πράττοντα - πολίτη ὡς ἓνα ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ ὅλου, ἓνα ὄργανο τοῦ σώματος, ποὺ λαμβάνει τὴν ἀξία του μέσα ἀπὸ τὴ λειτουργία του ἐντὸς τοῦ ὅλου. Ὁ Dewey θὰ προχωρήσῃ νὰ δώσῃ περαιτέρω σημασία στὴ δημιουργία τῆς κοινῆς γνώμης (*the formation of public opinion*), τὴν ὁποία συσχετίζει μὲ τὴν ἐμπέδωση τοῦ διερευνητικοῦ ἀναλογισμοῦ, ποὺ περιγράψαμε, τώρα πιά σὲ ἐπίπεδο συνεργασίας τῶν πολιτῶν²³. Τὸ συνδυαστικὸ πείραμα ποὺ παρουσιάζει προϋποθέτει τὴ χρῆση καὶ ἐξάσκηση τῆς μεθοδολογίας του, ἐφόσον ἡ ἀποδοχὴ μιᾶς ἰδέας ὡς ἀληθοῦς καὶ ὡς ἐκ τούτου ὀρθῆς σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐπικυρωμένης ἀπόφασης, ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ παραδοχὴ τῆς λειτουργικῆς τῆς ἀξίας στὴν πράξη. Γιὰ νὰ γίνῃ ὅμως αὐτὸ γενικῶς ἀποδεκτὸ χρήζει ἐμπεδώσεως ὄχι ἀπὸ ἓναν μόνον πολίτη ἀλλὰ ἀπὸ μία ὁμάδα πολιτῶν, ποὺ σταθερῶς καὶ σταδιακῶς ὁδηγοῦν στὴ διαμόρφωση τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ βασικὸ συστατικὸ τῆς δημοκρατικῆς συνυπάρξεως. Οἱ ἀποφάσεις ἐπὶ κοινωνικῶν προβλημάτων «ἐγένοντο ἀπὸ ἀνθρώπους τῶν ὁποίων οἱ κρίσεις εἶναι ἀποτέλεσμα ἀσκήσεως τοῦ πνεύματος ἀναφορικῶς μὲ τὸ πλαίσιο τῶν δραστηριοτήτων τους καὶ τῶν ἐπαφῶν τους»²⁴. Ἀλλωστε, ὅπως χαρακτηριστικῶς ἀναφέρει²⁵: «ἡ κοινὴ γνώμη, ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι ὀρθή, θεωρεῖται σποραδική, ἐὰν δὲν ἀποτελῇ τὸ προῖον μεθοδολογικῆς διερευνήσεως καὶ συνεχοῦς ἀναφορᾶς σὲ ἄσκηση». Ὡς ἐκ τούτου, ὁ Dewey δὲν θὰ ἀποδεχόταν ὅτι ἡ δημοκρατία εἶναι ἀπλῶς μία ἐπικράτηση τῆς πλειοψηφίας, καὶ ὅτι τυχόν λανθασμένες ἐνέργειες δύνανται νὰ συγχωροῦνται, ἐφόσον ἀντανάκλουν τὶς ἐπιθυμίες τῆς πλειοψηφίας. Ἐνεκα αὐτοῦ, ἀποδέχεται ὅτι ἡ ἐξάσκηση ἐξουσίας θὰ πρέπῃ νὰ στηρίζεται στὴν ὀρθὴ διάνοηση καὶ νὰ κάνῃ ὀρθὴ χρῆση τῆς πειθοῦς καὶ τῆς ἐπιρροῆς χωρὶς αὐτὸ ἀπαραιτήτως νὰ μεταφράζεται σὲ χειραγώγηση τοῦ πλήθους. Αὐτὸ ποὺ συνιστᾶται εἶναι ἡ ἀμοιβαία καθοδήγηση μὲ σκοπὸ τὴν ἐκπλήρωση κοινῶν στόχων χωρὶς βεβαίως τὸν ἐκμαυλισμὸ τῆς προσωποπικότητος καὶ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας ἐκάστου πολίτου, ποὺ θὰ καθυποτάσσεται σὲς ἀρχές τοῦ συνόλου. Καὶ μία τέτοια ἄποψη συνάδει μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ ἀρχὴ τοῦ ἀγαθοῦ

22. Thayer (1990), σ. 86.

23. Campbell (1995), σ. 202.

24. Τοῦ ἰδίου, σ. 201.

25. Τοῦ ἰδίου, σ. 202.

πράττοντος ὡς θεμελιώδους προϋποθέσεως γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς ὑγιοῦς πολίτου, ποὺ στοχεύει στὴν προσωπικὴ του εὐδαιμονία, ὄντας ἐκ παραλλήλου ἕνα ἀναπόσπαστο ὀργανικὸ τμῆμα ἑνὸς εὐρωστού συνόλου²⁶. Καὶ στοὺς δύο φιλοσόφους τὸ ὅλον προηγείται τοῦ μέρους, ἐφόσον τὸ μέρος ἐξελίσσεται καὶ καθίσταται ἐπαρκὲς μόνον ἐντὸς τοῦ ὅλου. Ὁ τρόπος, ὅμως, ποὺ νοεῖται ἡ ἐπάρκεια αὐτῇ, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς αὐτάρκειας διαφοροποιεῖται σχετικῶς μεταξὺ τῶν δύο φιλοσόφων, καθόσον κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ κατάσταση αὐτὴ προϋποθέτει ἕναν βίον εὐδαίμονα ὑπὸ τὴν αὐστηρὴ ἔννοια τοῦ ὄρου καὶ ὄχι ἀπλῶς μία ἡθικοπνευματικὴ κατάσταση ποὺ κινεῖται ἐντὸς τῶν στενῶν πλαισίων τῆς ἐπίλυσης προβλημάτων κατὰ τὴν πραγματιστικὴ θεωρία τοῦ Dewey.

Πρὸς ἕνα τέτοιο στόχο θὰ πρέπη νὰ στοχεύη ἡ παιδεία, ποὺ κατὰ τὸν Dewey, πρέπει νὰ μεταλαμπαδεύη τὶς ἀρχὲς αὐτὲς στοὺς νέους. Τὸ σχολεῖο θὰ πρέπη νὰ ἀποτελῇ τὸν προθάλαμο τῆς κοινωνίας καὶ ὄχι ἕνα ἀπομονωμένο μέρος, ὅπου οἱ μαθητὲς θὰ μὴνυκάζουν στεῖρες γνώσεις. Ἡ ἐμπειρία ποὺ θὰ ἀποκτοῦν μέσα ἀπὸ αὐτό, θὰ ἐμπλουτίζεται συνέχεια ἐντὸς τῆς κοινωνίας. Ἄρα, τὸ σχολεῖο δὲν θὰ παρὰθέτῃ ἀπλῶς διδασκαλία στὴν αὐστηρὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, ἀλλὰ θὰ παρέχῃ μία πρώτη μέθοδο ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων. Ἄλλωστε, ἡ ἔννοια τῆς παιδείας, ὅπως τὴν ἐξετάζει ὁ Dewey, λαμβάνει τὴν ἀξία της ἀκριβῶς ὡς μία συνισταμένη τοῦ *συνδυαστικοῦ πειράματος*, ποὺ ἀναφέραμε ἀνωτέρω, ἐφόσον τὸ σχολεῖο ἀποτελεῖ τὸ μέρος, ὅπου οἱ νέοι ἄνθρωποι θὰ μαθαίνουν τὶς θεμελιώδεις ἀρχὲς τῆς δημοκρατικῆς ἀρμονικῆς συμβίωσης καθὼς ἐπίσης θὰ ἀναγνωρίζουν τὴν ἀνάγκη συνεχοῦς ἐκμάθησews καὶ ἀνανεώσεως τῶν γνώσεών τους μὲ σκοπὸ τὴν ἐπίλυση προβλημάτων σὲ κάθε τομέα ἐπιστητοῦ. Κατ' οὐσίαν, τὸ σχολεῖο γι' αὐτὸν θὰ πρέπη νὰ προετοιμάζῃ διανοητικῶς τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὸν κοινωνικὸ του βίον, καὶ ἔνεκα αὐτοῦ ἀπώτατος στόχος τῆς παιδείας θὰ πρέπη νὰ εἶναι ἡ μεθοδολογικὴ κατάρτιση τοῦ προσώπου, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση μετέπειτα νὰ προβαίνει σὲ «ἐγκυρες κρίσεις» (*sound judgements*)²⁷. Γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ στόχου αὐτοῦ θὰ πρέπη νὰ διαμορφώσῃ κατάλληλο χαρακτήρα καὶ νὰ καλλιεργήσῃ τὸ πνεῦμα, κατὰ τρόπο ποὺ θὰ προωθῇ τὴ σοφία καὶ ὄχι τὴν ἀπλὴ ἀπομνημόνευση γνώσεων. Ἐνεκα αὐτοῦ, ὡς μέσον ἐπιτεύξεως τοῦ στόχου αὐτοῦ θεωρεῖται ἡ «ἐπιστημονικὴ μέθοδος» (*the scientific attitude*), ἡ ὁποία ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς ἡθικῆς θεωρίας, ὅπως εἶδαμε ἀνωτέρω. Ἡ δὲ ἐμμονὴ του στὴν καλλιέργεια τοῦ πνεύματος μέσω τῆς μεθοδολογικῆς κατάρτισης γιὰ τὴ διαμόρφωση ἑνὸς σοφοῦ καὶ ὄχι ἀπλῶς ὀξυδεροῦς νοῦ, θὰ μπορούσε νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀριστοτελικῆς *φρονήσεως* ὡς πρακτικῆς σοφίας, ποὺ ὑποδηλώνει ἕνα ἀνώτερο ἡθικοπνευματικὸ ἐπίπεδο καὶ ἀναπτύσσεται σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπόκτηση τῶν κατάλληλων ἔξεων / ἀρετῶν. Ὁ ἀριστοτελικὸς ὁρος βεβαίως λαμβάνει ἕναν πιὸ ἔντονο

26. Βλ. Miller (1995), σσ. 47-56, ὅπου ἐξετάζεται ἡ λεγομένη ὀργανιστικὴ θεώρηση τῆς πόλεως.

27. Boydston (1969-1990), *The Later Works of John Dewey (How We Think)*, (1933), σ. 211.

ἠθικὸ χαρακτήρα καὶ συσχετίζεται μὲ τὸ ὀρθὸν κατὰ τὴν πράξη, αὐτὸς ὁμως δὲν ἀναιρεῖ τὸν πρωταρχικὸ λόγον ὑπάρξεώς του ποὺ εἶναι ἡ ἀπόκτηση ἐνὸς ἐπιπέδου ἠθικῆς γνώσεως, ποὺ θὰ ὑποβληθῇ τὸν πράττοντα κατὰ τὴν ἐπίλυση προβλημάτων καὶ τὴν ἐπιδίωξη τῆς εὐτυχίας τῆς πολιτικῆς κοινότητος, ὅπως ὀρίζει καὶ ἡ ἠθικοπολιτικὴ θεώρηση τοῦ John Dewey.

Ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ τὴν ἐξέτασή μας, ἴσως ἡ συνεχὴς αὐτὴ ἀνάγκη τοῦ πραγματισμοῦ νὰ ἐξεύρη τρόπους ἐπίλυσης προβλημάτων νὰ ἀποτελῇ καὶ μία βασικὴ διαφοροποίηση ἀλλὰ καὶ ὁμοιότητα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη. Οἱ δύο φιλόσοφοι συσχετίζονται ὡς πρὸς τὸν τρόπο καὶ τὴ σημασία ποὺ ἔδωσαν στὴ σύζευξη νοῦ καὶ πράξεως, θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς διάνοιας καὶ στὴν ἔμφαση στὴ μεθοδολογικὴ διερεύνηση κατὰ τὴν ἐπίλυση ζητημάτων, ἀλλὰ καὶ διαφέρουν ὡς πρὸς τὸν τελικὸ στόχον ποὺ γιὰ τοὺς πραγματιστὲς παραμένει πιὸ λειτουργιστικὸς (πρβλ. *Instrumentalism*) ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη. Ἰσως, ὁμως, θὰ πρέπη νὰ ξαναγυρίσωμε στὸν Σταγυρίτη γιὰ νὰ θυμίσωμε στοὺς ἑαυτοὺς μας ὅτι ἡ θεωρία τῆς ἀλήθειας τοῦ ἀμερικανικοῦ πραγματισμοῦ καὶ ἡ προσπάθειά της νὰ ἐπιλύη ζητήματα σὲ κάθε τομέα, ἠθικὸ, κοινωνικὸ, πολιτικὸ, εἶναι φιλοσοφικῶς ἐνδιαφέρουσα καὶ ἴσως μέχρι ἐνὸς βαθμοῦ κοινωνικῶς χρήσιμη, δὲν εἶναι ἐπαρκής, ἀλλὰ νὰ ἀπαντήσῃ στὸ βασικὸ ἠθικὸ ἐρώτημα: ποιά εἶναι ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ διαφοροποιοῦν τὸ ὀρθὸ ἢ μὴ ὀρθὸ, τὴν ἀρετὴ ἀπὸ τὴ φλυσιότητα, τὴ δικαιοσύνη ἀπὸ τὴν ἀδικία; Ἐὰν τὸ ὀρθὸ κρίνεται αὐστηρῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὴ λειτουργικὴ του ἀξία κατὰ τὴ συγκεκριμένη ἠθικὴ κατάστασι τότε ἴσως θὰ πρέπη, νὰ ἀναζητήσωμε περαιτέρω κριτήρια συστάσεώς του.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Boydston, Jo. Ann, ἔκδοσις (1969-1990), *The Works of John Dewey*. Στὸ ἔργο αὐτὸ συμπεριλαμβάνονται τὰ ἔργα τοῦ John Dewey, διαχωρισμένα σέ: *The Early Works (EW)*, *The Middle Works (MW)*, καὶ *The Later Works (LW)*.
- Campbell, John (1995), *Understanding John Dewey*. U.S.A.: Open Court Publishing Company.
- Edwards, Paul, ἔκδοσις (1967), *The Encyclopedia of Philosophy*, τόμοι 5-6, New York: Macmillan Publishers Co, and the Free Press.
- Jones, William (1985), «William James 1842-1910», στὴν ἔκδοσις τοῦ Singer, σσ. 43-68.
- Miller, Fred D. Jr. (1995), *Nature, Justice, and Rights in Aristotle's Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Mulvaney, Robert J. καὶ Zetner, Philip M., ἔκδοσις (1981), *Pragmatism: Its Sources and Prospects*. Columbia: University of Carolina Press.
- Murphy, John P. (1990), *Pragmatism from Peirce to Davidson (with an introduction by Richard Rorty)*. U.S.A.: Westview Press.
- Potter, Vincent G. (1985), «Charles Sanders Peirce 1839-1914», στὴν ἔκδοσις τοῦ Singer, σσ. 21-41.
- Putnam, Hilary (1995), *Pragmatism*. Oxford: Blackwell.
- Singer, Marcus G., ἔκδοσις (1985), *American Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thayer, H.S. (1985), «John Dewey 1859-1952», στὴν ἔκδοσις τοῦ Singer, σσ. 69-89.
- Welchman, Jennifer (1995), *Dewey's Ethical Thought*. Ithaca, London: Cornell University Press.